

+SIZ EKİNİN İŞLEVLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME VE DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE +SIZ EKİ

Nesrin BAYRAKTAR*

Özet

Bu çalışmada, Türkçenin dilbilgisinde addan ad yapım ekleri arasında yer alan ve oldukça işlek bir kullanımı olan +sIz ad soylu sözcüklerden olumsuz sıfat yapım eki ele alınmıştır. Giriş bölümünde ek, dilbilgisi kitaplarından örneklerle tanıtılmıştır. Çalışma ekin özelliklerini ve işlevlerini ele alan iki ayrı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ekin çeşitli özellikleri ve başka eklerle kurduğu ek birleşmeleri ele alınmıştır. İkinci bölümdeyse ekin altı işlevine yer verilmiştir. Bu işlevlerden olumsuz sıfat yapımının her kaynakta yer aldığı, kalıcı ad ve ikilemeler yapımına kaynakların bir kısmında yer aldığı görülmüştür. Bu bölümde yer alan zarf işlevi, mecaz kullanım işlevi ve dolaylama yapım işlevinin dilbilgisini ele alan kaynaklarda yer almadığı anlaşılmıştır. Bu üç işlev, çeşitli örneklerle ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ekin tüm işlevleri ele alınırken, Türkçenin bilinen en eski yazılı belgeleri olması sebebiyle, Orhon Yazıtlarından örneklere yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümündeysede Dede Korkut Hikâyelerinde bu altı işleve yönelik bir inceleme yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Türk dilbilgisi, addan olumsuz sıfat yapım eki, +sIz ekinin özellikleri, +sIz ekinin işlevleri, +sIz ekinin tarihsel gelişimi

Abstract

This study examines the frequently used noun-to-adjective derivative suffix +sIz, as included in the set of noun-to-noun derivative suffixes of Turkish grammar. In the introduction part of the article, the suffix is introduced with reference to various grammar books. The article, then, are of two parts in which various properties and functions of the suffix are explored. The first part is dedicated to the study of its properties and its derivative agglutination with other suffixes. In the second part, six different functions ascribed to the suffix are discussed. Of these functions, construction of negative adjectives is discussed in almost all sources of grammar while the functions of coining nouns and constructing reduplications are mentioned only in some of the sources. However, functions of constructing adverbs, figurative use, and metaphorical substitutions are not covered at all in other sources but in this article. These three functions of the suffix are discussed through examples. The final part of the article presents a study of the functions of this suffix in stories of Dede Korkut.

Key Words:

Turkish grammar, noun-to-adjective (negative) suffix, properties of the suffix +sIz, functions of the suffix +sIz, historical development of the suffix +sIz

* Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü bnesrin@yahoo.com

Giriş

Türkçenin dil bilgisini ele alan kaynaklarda addan ad yapım ekleri içinde değerlendiren +sIz eki, hemen her kaynakta adlardan sıfatlar yaptığı ve +II ekinin olumsuz olduğu belirtilerek gösterilmektedir. Ergin, eki, “-lı, -li, -lu, -lü ekinin menfisidir... -lı, -li, -lu, -lü eki esas itibariyle bir nesnede bir şeyin bulunduğunu, -sız, -siz, -suz, -süz eki ise bir nesnede bir şeyin bulunmadığını ifade eder (2008: 160)” biçiminde tarif etmiştir. Ekin +II ekiyle zıtlık ilişkisi içinde olduğu Banguoğlu (1995: 201), Eker (2009: 322), Karaağaç (2012: 260), Korkmaz (2014: 140) ve Küçük (2015: 263) tarafından da belirtilmiştir. Ergin ayrıca ekin eklendiği sözcüklere kattığı olumsuzluğun çizgilerini net olarak belirlemektedir: “Bu ek sadece -lı, -li, -lu, -lü’lü vasıf isimlerinin menfisini ifade eden bir ektir. Yani isimleri menfileştirmez, isimlerden -lı, -li, -lu, -lü’nün aksine menfi sıfatlar yapar. Meselâ ağaç-sız, ağaç’ın değil, ağaç-lı’nın menfisidir (2008: 160)”. Bu açıklama ekin genel olarak kullanımını aydınlatıcı olmakla birlikte, Eker; iki örnek için farklılığa işaret etmiştir: “Tıraşlı ‘1. Tıraş olmuş, sakalını tıraş etmiş. 2. Tıraşı uzamış’ ve tıraşsız ‘saçı ve sakalı uzamış’ örneklerinde -II ve -sız eklerinin aynı anlamda sözcükler yapması ilgi çekicidir. Benzer durum uykulu ‘uykuya ihtiyacı olan veya sezilen’ ve uykusuz ‘uyumamış veya uykusunu almamış’ sözcüklerinde de söz konusudur (2009: 322)”

+sIz Ekinin Özellikleri

Ekin en dikkat çekici bir özelliği, Orhon Yazıtlarından itibaren hemen her eserde işlek bir biçimde kullanılmadığıdır. Bu özelliğine Banguoğlu (1995: 201), Ergin (2008: 161), Karaağaç (2012: 260) ve Korkmaz (2014: 140) da dikkat çekmektedir. Ekin, Eski Anadolu Türkçesi dönemi dışında, Türkçenin bütün dönemlerinde +sız, +siz, +suz, +süz olmak üzere dört biçimi vardır. Eski Anadolu Türkçesindeyse ek yalnızca +suz ve +süz biçimlerinde kullanılmaktadır. Ekin olumsuz olan +II’nın da bu dönemde yalnızca +lu ve +lü biçimleri kullanıldığından, bu durum; büyük olasılıkla iki ek arasındaki paralelliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir benzeşmeden kaynaklanmış olmalıdır.

Ekin bir başka ilginç özelliği de yapım eki olmasına karşın bazen çekim eklerinden sonra kullanılmasıdır. Türkçede yapım ekleri ve çekim ekleri art arda geldiğinde sıralamadan yapım ekleri önce, çekim ekleri sonra gelir. Ancak +sIz ekinde bazen bu sıralama bozulabilmektedir: “Annemsiz bu evin tadı yok. [anne (ad)+m (1. Tekil kişi iyelik eki)+siz (addan ad yapım eki)], Kitaplarım-sız bir yere taşınamayız. Benim desteğimsiz bir yere gelemezdim.” örneklerinde görüldüğü gibi. Ekin bu özelliğine Ergin de dikkat çekmektedir: “ Bu ekin Eski Anadolu Türkçesinde buyruğsuz gibi iyelik ekinde sonra kullanıldığı misaller de görülür. Bugün de *babamsız* gibi nadir kullanışları vardır (2008: 161).”

Ekin işlek olarak kullanımı, başka eklerle birlikte görülmesini de kolaylaştırmıştır. Ek, “ +In vasıta durumu ekiyle kaynaşarak *ansızın* gibi, addan zarf türeten bir ek (Korkmaz 2014: 141), “ mastar yapan -mAk ve +In ile birleşerek – mAdAn zarf-fiil ekine koşut durmaksızın, dinlenmeksizin gibi zarflar türeten bir ek (Korkmaz 2014: 141) ve “+IIk soyut adlar türetme ekiyle birleşerek, akılsızlık, başarısızlık gibi adlardan yokluk görevinde soyut adlar türeten bir ek (Korkmaz 2014: 141)” de oluşturmuştur. Ekin kaynaklarda belirtilmeyen bir başka birleşimi de +CA ekiyledir. Bu ekle birleşimden sonra birleşik ek, zarf görevinde kullanılmaktadır: İşlerini *sorunsuz+ca* halletti. *Terbiyesiz+ce* davranarak bir şey halledemezsiniz, gibi.

+sIz Ekinin İşlevleri

Bu ekin en temel işlevi olan ad soylu sözcüklerden olumsuz anlamlı sıfatlar yapma işlevi, her kaynakta anlatım bulurken burada sözü edilecek işlevlerinin

birçoğu söz konusu edilmemiştir. Burada ele alınacak işlevler sırasıyla olumsuz sıfatlar yapma, ikileme yapma, kalıcı ad yapma, zarf, mecaz anlamlı sözcükler yapma ve dolaylamalar yapma işlevleridir.

1. Adlardan ve Ad Soylu Sözcüklerden Olumsuz Sıfatlar Yapma İşlevi

Bu ekin en temel işlevi olan adlardan ve ad soylu sözcüklerden sıfatlar türetme, Türkçenin her döneminde sıklıkla görülmektedir. Ekin bu işlevine her kaynakta işaret edilmiştir: Banguoğlu (1995: 201), Ergin (2008: 160), Eker (2009: 322), Karaağaç (2012: 260), Korkmaz (2014: 140) ve Küçük (2015: 263).

Ekin olumsuz sıfatlar yapma görevinde kullanımı, Orhon Yazıtlarında görülmektedir: *Kültigin ögsüz akın binip tokuz eren sançdı* [Kül Tigin öksüz kır (at)ına binip dokuz er(i) mızrakladı. (KT K9)];

Türkçenin her döneminde görülen bu işlev, Türkiye Türkçesinde de devam etmektedir: amansız (dert), zamansız (iş), yersiz (söz), tuzsuz (yemek), kulpsuz (tencere), ölümsüz (aşk), fersiz (göz) vb.

Bu ek, genelde adlara eklenirken sıfatlara da gelebilmektedir. Bu durumu Banguoğlu (1995: 202) “-süz eki nadir olarak sıfatlara da gelip onların zıt anlamlılarını yapar: *uygunsuz, hoşnutsuz, tekinsiz yetersiz, bellisiz* gibi. Bu kullanım Eski Türkçede (tuzsuz arıgsız bütünsüz) ve halk dilimizde (memnunsuz mümkünsüz lâıksız) oldukça yaygındır” biçiminde ifade ederken Korkmaz (2014: 141), kullanımının seyrekliğine vurgu yaparak “+sIz/+sUz eki pek seyrek olarak sıfatlardan da birkaç yokluk sıfatı türetmiştir: *hoşnutsuz, kesiksiz, uygunsuz* gibi.” açıklamasını getirmiştir.

2. İkileme Yapma İşlevinde Kullanımı: Ekin ikileme yapma işlevinde kullanımına çeşitli kaynaklarda değinilmiştir: Banguoğlu (1995: 201), Hengirmen (1995: 299), Karaağaç (2012: 261). Ancak her iki kaynak da ekin böyle bir işlevi olduğunu belirtmiş ve örnekler vermiş, herhangi bir açıklama getirmemiştir.

Bu ekin yer aldığı ikilemelerde, ikilemeyi oluşturan her iki sözcüğe de +sIz ekinin getirilmesi ya da sözcüklerden ilkinde +II, ikincisine +sIz ekinin getirilmesiyle oluşma durumuna göre iki ayrı durum söz konusudur.

2.1. Her İki Unsuru da +sIz Ekiyle Yapılan İkilemeler: Bu tür ikilemelerde iki farklı özellik göze çarpmaktadır. Bunlardan biri, birbirlerinden farklı iki sözcüğe +sIz eki getirilmesiyle oluşturulmaktadır. Diğeriyse aynı sözcüğe +sIz eki getirilmektedir.

2.1.1. Farklı İki Sözcüğe +sIz Eki Getirilerek Yapılan İkilemeler: Bu ikilemeler, cümle içinde sıfat ya da zarf olarak kullanılmaktadır. *İpsiz sapsiz* birini bu göreve getirmemelisiniz. *Uçsuz bucaksız* bir arazide kurulan ev, doğayla iç içeydi. *Çoluksuz çocuksuz* insanlar, dertlerimizi anlayabilir mi? Örneklerinde, ikilemeler, sıfat görevinde kullanılmıştır. Emirlerine *kayıtsız şartsız* uymalısınız. Sen gittiğinden beri *dertsiz tasasız* yaşıyoruz. Örneklerindeyse +sIz eki almış sözcükler zarf işlevinde kullanılmıştır.

2.1.2. +sIz Eki Almış Aynı Sözcüğün Tekrarıyla Yapılan İkilemeler: Bu tür ikilemeler, aynı sözcüğün tekrarıyla da görülebilmektedir: *Umutsuz umutsuz* konuşmayın. Burada *sessiz sessiz* oturur. *Densiz densiz* konuşur. Bu kullanımlarda zarf işlevi baskındır.

2.2. İlk Unsuru +II, İkinci Unsuru +sIz Ekiyle Yapılan İkilemeler: Bu tür ikilemeler de cümle içinde sıfat ya da zarf olarak kullanılmaktadır. Bu ikilemeler, iki unsur da +sIz ekiyle yapılan ikilemeler kadar yaygın değildir. *Yerli yersiz* konuşarak toplantıyı bölüyorsunuz. Örneğinde ikileme, zarf görevinde kullanılmıştır. *Canlı cansız* ayrımı yapmadan her şeyi istiyor. *Taşınır taşınmaz* mülklerinizi içeren bir belge isteniyor. Örneklerindeyse ikilemeler sıfat işlevindedir.

3. *Kalıcı Ad Yapma İşlevi*: Kalıcı adlar, pek çok ekle yapılabilmektedir. Sıfat yapan eklerle de kalıcı adlar oluşturulabilmektedir. Ekin bu işlevine Banguoğlu (1995: 202) ve Korkmaz (2014: 140) yer vermiştir. Bu tür adlar, Türkçenin eski dönemlerinden beri kullanılmaktadır: bacaksız, cansız, densiz (< teñ+siz), hırsız, öksüz (< ög ‘anne’+süz), ıssız (< idi ‘sahip’+siz), sonsuz vb.

Bu işlev Orhon Yazıtlarından şu cümleler ile örneklendirilebilir: *içre aşsız taşra tonsuz yabız yablak bodunta üze olurtum* [içi (karnı) aşsız (aç), sırtı elbisesiz (çıplak), yoksul ve sefil bir halk üzerine hükümdar oldum (KT D26)], *Kögmen yir sub idisiz kalmazun tiyin* [Kögmen ülkesi *sahipsiz* kalmasını diye (KT D20)]

4. *Zarf İşlevinde Kullanımı*: Sıfat türündeki sözcüklerin cümle içinde zarf işlevinde kullanımı Türkçede oldukça yaygındır. Örneğin güzel sözcüğü, güzel kız kullanımında sıfat, güzel konu- kullanımında zarf işlevindedir. Aynı durum, +sIz ekiyle yapılan sözcükler için de geçerlidir. Bu çalışma için başvuru dilbilgisi kitaplarında ekin bu işlevine değinilmemiştir.

+sIz ekini barındıran sözcüklerin zarf işleviyle kullanımı, Orhon Yazıtlarından itibaren görülmektedir: *erin barımın kalısız kop kelürti* [evlerini mallarını *eksiksiz* hep getirdi (KT K1)], *bir tümen ağı altun kümüş kergeksiz kelürti* [binlerce ipekli kumaş, altın (ve) gümüş (eşyayı) gereğinden fazla getirdi (KT K12)], *özlik atın kara kişin kök teyeyin sansız kelürüp kop kottı* [Cins has atlarını, kara samurlarını, gök sincaplarını, sayısız (miktar)da getirip (hediye olarak) bıraktılar (BKT G12)]¹

+sIz ekiyle yapılmış sözcüklerin zarf işlevinde kullanımı oldukça yaygındır: korumasız / savunmasız kal-, kıpırtısız (kal-/dur-), parasız/evsiz kal-, (durum) sorunsuz görün-, (hastalık) halsiz bırak-, emeksiz ye-, koşulsuz sev-, sevgisiz büyü-, koşulsuz sev-, onursuz öl-, parasız kal-, (çiçekler, ağaçlar) zamansız aç- gibi.

5. *Mecaz Anlamlı Sözcükler Yapma İşlevi*: +sIz ekinin bu çalışma kapsamında incelenen kaynaklarda sözü edilmeyen işlevlerinden biri de eki almış sözcüklerin mecaz ifade kazanmasıdır. Bu tür örneklerin çok fazla oluşu dikkat çekicidir. Bu sözcükler, +sIz ekindeki olumsuzluk anlamı nedeniyle olumsuz ifadeli olmakla birlikte, bu ekle oluşturulmuş sözcüklerden farklıdır. +sIz eki; bu sözcüklere, eklendiği tabana bağlı olarak “o unsurun olmadığı” anlamıyla genelde hakaret, aşağılama içeriği kazandırmıştır. Bu örnekler incelendiğinde mecazlaşmanın bu unsurların yokluğundan değil eksikliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu işleve sahip sözcüklerin bir başka ilgi çekici yönü de pek çoğunun organ adlarından türemesidir.

+sIz eki almış ve mecaz anlamı olan sözcüklerin Türkçede pek çok örneği vardır. Buradaki örneklerden Türkçe kökenli olmayanlarının kökenlerine dair açıklamalar parantez içinde yer almaktadır. *arsız* (< Ar. ar, utanması, sıkılması olmayan, yılışık, yüzüstü (kimse); açgözlü davranan (kimse); kolayca üreyebilen (bitki))², *basiretsiz* (< Ar. basiret; gerçekleri görebilmekten uzak, ileri ve uzak görüşlü olmayan, sağgörüsüz), *beyinsiz* (akılsız, düşüncesiz), *ciğersiz* (korkak), *dilsiz* (ses çıkarmayan, sessiz olan kimse), *düşüncesiz* (tasasız, kaygısız), *fütursuz* (Ar. futr, çekinmez, umursamaz), *görgüsüz* (görgü kurallarına uygun davranmayan), *hayâsız* (< Ar. hayâ utanması olmayan, sıkılmayan), *iradesiz* (< Ar. irade, istençsiz), *kadersiz* (< Ar. kader, kötü talihli; uğursuz), *kafasız* (< Ar. kafa; düşünüşü, anlayışı ve kavrayışı kısıt olan, anlayışsız, kavrayışsız) *kalpsiz* (< Ar. kalp, merhametsiz), *kansız* (duygusuz ve korkak), *meymenetsiz* (Ar. meymenet, uğursuz), *ruhsuz* (< Ar. ruh, cansız, güçsüz, etkisiz, miskin), *soysuz* (kötü tanınmış, ahlaksız), *suratsız* (< Ar. suret; somurtkan; çirkin; aksi, huysuz), *tabansız* (yüreksiz, ödle), *tüysüz* (acemi, toy), *yüreksiz*

¹ Orhon Yazıtlarından alınan bütün örneklerdeki okumalar ve Türkiye Türkçesine aktarımlar Talat Tekin’e aittir.

² Burada verilen anlamlar Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlük’ünden alınmıştır.

(yürekli olmayan, cesaretsiz, cüretsiz, tabansız), *yüzsüz* (utanmaz, sıkılmaz, çekinmez, arsız) vb.

6. *Dolaylama Yapma İşlevi*: Türk dil Kurumu'nun güncel Türkçe Sözlük'ü dolaylamayı "Tek kelimeyle belirtilebilecek bir kavramı güçlü ve etkin bir anlatım için birden fazla kelimeyle anlatma: *Atatürk* yerine *büyük kurtarıcı* veya *Ankara* yerine *Türkiye'nin kalbi* demek gibi." biçiminde açıklamaktadır. Günümüz Türkçesinde +sIz ekiyle oluşturulmuş dolaylamalar da mevcuttur. Ekin bu işlevi de dilbilgisi kitaplarında yer almamaktadır.

Turizmin ülke ekonomisine önemli bir gelir kaynağı olduğunu belirtmek için kullanılan *bacasız endüstri* (turizm), futbol kavramı çerçevesinde futbola ilgi duyan birçok kişinin aklına öncelikle gelecek *taçsız kral* (Galatasaraylı futbolcu Metin Oktay), aldığı güzellik kraliçeliği elinden alındığından verilen *taçsız kraliçe* (Hülya Avşar) bunlardandır. Ayrıca peynirin kalitesizliğini belirtmek için kullanılan ve aslında cansız peynir nesnesine bir açıdan da insanlara özgü iman ile ilgili özellik katılarak mecazlaştırılan *imansız peynir* (yağsız ve tuzsuz beyaz peynir)³ ve evliliğe uygun olan, evlilik için herhangi bir engeli bulunmayan erkekleri betimlemek üzere kullanılan *çöpsüz üzüm* (evlenmek için iyi bir kismet) +sIz ekini içeren dolaylamalardandır.

Dede Korkud Hikâyelerinde +sIz Eki ve İşlevleri

Bu çalışmada ayrıntısıyla incelenen +sIz ekinin Dede Korkud Hikâyelerinde de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Ekin Dede Korkud Hikâyelerinin de ait olduğu Eski Anadolu Türkçesindeki olumlu karşılığı olan +IU da eserde sıklıkla ve çeşitli işlevlerle kullanılmıştır. "Gelimli gidümlü dünya soñ uçı ölümlü dünya (D34-13)", "karanku ahşam olanda kaygulu çoban, kar ile yağmur yağanda çakmaklu çoban, südi peyniri bol kaymaklu çoban (D40-3)" gibi pek çok örnekte görülmektedir. Bu örneklere bakılarak +sIz ekinin de paralel işlevlerde kullanılmasının mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

+sIz eki, +IU ekine kıyasla biraz daha sınırlı olmakla birlikte metin içinde yaygın olarak görülmektedir. "Devletsüz şerrinden Allah saklasın hanum sizi (D4-3)", "Géce gelen *hırsuzları* korkudan köpek (D46-10)", "Gönlün kimi severise aña vargıl iki oğlançugı *öksüz* komagıl (D167-4)", "Oğul ocağum *issüz* koma (D225-2)", "Ala gözlü bebekleri *öksüz* komışsın (D232-7)", "Mere bizüm *öksüzlüğümüz* yetmez mi (D256-12)" örneklerinde +sIz eki; devletsüz (talihsiz), hırsuz, öksüz ve issüz (ıssız) kalıcı adlarının yapımında kullanılmıştır.

Ekin en temel işlevi olan olumsuz sıfat yapımı da Dede Korkud Hikâyelerinde sıklıkla görülmektedir "Biñ *kuyruksuz kulaksuz* köpek getirün (D85-10)", "Biñ *kuyruksuz kulaksuz* köpek diledi (D86-11)", "Dede Korkud dahı biñ *kuyruksuz kulaksuz* köpek ile biñ dahı büre buldı (D87-8)", "Kademi *kutsuz* (ayağı uğursuz) gelin deyinçe (diyeceklerine) *udsuz* (utanması olmayan) gelin desünler (D262-2/3)", "Eski tutuñ (dut meyvesi) biti *öksüz* oğlanuñ dili acı olur (D256-11)", "Kardaşlu yiğitler kalkar kopar olur *kardaşsuz* miskin yiğit eşsesine yumruk takınsa aglayuban dört yanına bakar olur (D259-8/9)", "İki hasret birbirine bulışdılar *issüz* yêrün kurdı gibi ulışdılar (D212-5)" örneklerinde ad tabanlarından olumsuz anlamlı sıfatlar yapmıştır.

Ekin Orhon Yazıtlarından beri kullanılagelen bir başka işlevi olan zarf yapımı da Dede Korkud Hikâyelerinde görülmektedir. "Bunda minnet ile almakdan ise anda babam yanında *minnetsüz* almak yêgdür dedi (D 73-7)".

Ekin ikilemelerde kullanımına rastlanmamıştır ancak pek çok yerde "Kanlu kanlu sulardan haber geçmiş (D244-5)" örneğindeki gibi ekin olumlu biçiminin ikilemeler

³ Anadolu ağzlarında imansız "yağı alınmış süt ya da yoğurt (için)" anlamına gelmektedir.

içinde kullanımı görülmektedir. Bu örnekler de +sIz ekinin de kullanımının mümkün olduğunu göstermektedir.

Ekin bu çalışmada sözü edilen bir başka işlevi olan mecaz anlamlı kullanımlar, Dede Korkud Hikâyelerinde de görülmektedir: “ Mere dini yok ‘akılsuz kâfir, ussi yok dërneksüz kâfir (D59-1)”.

Ekin +CA ekiyle genişlemiş biçimi, metin içinde zarf olarak görülmektedir: “Destursuzça Bayındır Hanuñ yağısın basan altmış biñ kâfire kan kusduran Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin çapar yetdi (D60-12)”, “Destursuzça menüm yağıma giren yigıt ne yigıtsın (D-196-4)”, “Destursuzça yağıya girmek bizüm ilde ‘ayb olur (D196-5)” gibi.

+sIz ekinin +(I)n ekiyle genişlemiş biçimi de Dede Korkud Hikâyelerinde tespit edilebilmektedir: “Çekdi aņsuzın elinden aldı (D289-6)”.

Sonuç

Türkçenin bilinen en eski yazılı belgeleri olan Orhon Yazıtlarından itibaren her eserde tespit edilebilen ve günümüze dek yaygın olarak kullanımını sürdüren +sIz eki, pek çok işlevde kullanılmaktadır. Bu işlevlerin bir kısmı Türkçenin dilbilgisini ele alan kaynaklarda yer alırken, bir kısmı göz ardı edilmiştir. Ekin her kaynağın yer verdiği, olumsuz sıfatlar yapma görevi dışında; cümleler içinde değişik yapıda ikilemeler oluşturma, zarf olma, kalıcı ad yapma, mecazlar oluşturma, dolaylama gibi işlevler de kazandığı anlaşılmaktadır. Bu işlevlerden mecaz kullanımların oldukça yaygın olduğu ve genelde organ adlarına eklenerek yapıldığı görülmektedir. Mecaz anlamın da ekin eklendiği ad tabanının anlamına bağlı olarak “yokluk” kavramından çok “azlık” ya da “yetersizlik” anlamıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Ekin eklenmesi sonucu sıfatlaşmış sözcüklerin, diğer sıfatlar gibi, cümlelerde zarf göreviyle kullanılmasının Orhon Türkçesinden başlayarak görülmesine karşın dilbilgisi kitaplarında yer almadığı da görülmektedir. Türkçe dilbilgisine ait unsurlarının edimbilimsel, işlevsel ya da anlamsal özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanacak kitaplarda yukarıda sözü edilen bu işlevler de yer almalıdır.

Sözü edilen işlevler üzerine Dede Korkud Hikâyelerinde yapılan değerlendirme sonucunda ekin kalıcı ad, olumsuz sıfat, zarf ve mecaz anlamlı sözcük işlevlerinin tespit edilebildiği anlaşılmıştır. Özellikle kalıcı ad ve olumsuz sıfat işlevleri sıklıkla görülmektedir. Ekin ikileme yapma işlevi, tespit edilememişse de adlardan olumlu sıfatlar yapan ve ekin olumlusu olan +IU ile görülen ikilemeler; +sIz ekinin de bu işlevde kullanımının mümkün olduğunu göstermektedir. Ekin +CA ve +(I)n ekiyle genişlemiş biçimleri de metin içinde tespit edilmektedir. Ekin, metinde görülemeyen tek işlevi, dolaylamalar oluşturmazdır.

KAYNAKÇA

BANGUOĞLU, Tahsin. *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

EKER, Süer. *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2009.

ERGİN, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

ERGİN, Muharrem. *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları, 2008.

HENGİRMEN, Mehmet. *Türkçe Dil Bilgisi*, Ankara: Engin Yayınları, 1995.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.

GTS

KAÇALİN, Mustafa S. *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

KARAAĞAÇ, Günay. *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

KORKMAZ, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri , Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.

KÜÇÜK, Salim. *Tarihî Türk Lehçelerinde İsimden İsim Yapma Ekleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

TEKİN, Talat. *Tunyukuk Yazıtı*, Ankara: Simurg Yayınları, 1994.

TEKİN, Talat. *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul: TDA Dizisi 9, 2003.

TEKİN, Talat. *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008.